

10. Шевченко М. Перед людьми і честь звітувати: [Борис Олійник укр.письменник, Герой України] / М. Шевченко // Культура і життя. – 2005. – 2 листоп. – С.2.

11. Шевченко М. Поезія знає все: Про книгу Бориса Олійника «Стою на землі» укр. сучасника / М. Шевченко // Літ.Україна. – 2003. – № 35. – 25 вересня, –С. 2.

12. Шуляк М. Вічний бій [текст] : [до дня народження укр. письмен. Бориса Олійника] / М. Шуляк // Освіта України. – 2007. – 23 жовт. – С.6.

13. Юрчо Я. Борис Олійник: лірик, романтик, публіцист / Я. Юрчо // Всесвіт. – 1963. – №12. – С. 152.

Одержано редакцією – 11.09.17

Прийнято до публікації – 28.09.17

УДК 821.161.2 – 1.09(091)(092) Л.Костенко (045)

Ольга СКОБІНА

МОТИВИ ІСТОРИЧНОГО МИНУЛОГО В ПОЕЗІЇ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті порушено проблеми, пов'язані зі сферою національної пам'яті, ідентичності народу в поезіях Ліни Костенко. Досліджено художню реалізацію національного коду українців у текстах. Проаналізовано теоретичну парадигму «пам'яті роду», «пам'яті нації».

Ключові слова: *національна пам'ять, національна ідентичність, рід, нація, народ, спогад, історія, минуле, реальність.*

Постановка проблеми. У художній літературі особливе значення відведено феномену пам'яті, вона яскраво висвітлює прочитання минулого, орієнтованого і на історичну науку, і на пам'ять як провідну форму зв'язку з минулим. Пріоритети у висвітленні цього зв'язку належать письменникам, які

вибирають те, що відповідає їхнім внутрішнім потребам і явищам культури минулого й сучасного. Тема національної ідентичності, історичної та індивідуальної пам'яті як способу передачі досвіду та інформації про «минулу реальність» висвітлені в поезіях Ліни Костенко.

Осмислюючи події недавнього чи далекого минулого, поетеса наголошує на історичному досвіді, який необхідно зберегти й передати наступним поколінням. Прагнення пізнати історичний шлях свого народу, джерела його духовності, художньо осмислити і донести до сучасників цінні набутки минулого важливі мотиви поезії Ліни Костенко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема історичної пам'яті сформувала нову парадигму соціально-гуманітарних досліджень, пов'язаних із поняттям «пам'ять». Теорію цього питання висвітлювали А. Ассман та Я. Ассман («культурна пам'ять»), Ф. Йейтс («мистецтво пам'яті»), П. Коннертон («пам'ять-звичка»), К. Леві-Строс («гаряча і холодна пам'ять»), П. Нора («місця пам'яті»), Д. Робінсон («автобіографічна пам'ять»), М. Хальбвакс («соціальні рамки пам'яті»). З українських дослідників – Б. Олійник, М. Жулинський, Ю. Ісіченко, П. Кононенко, В. Гребньова, Л. Новиченко, І. Дзюба, В. Дончик, С. Крижанівський, Т. Салига та ін.

Мета статті – дослідити своєрідність поетичного слова Ліни Костенко в аспекті відображення історичної минувшини.

Виклад основного матеріалу. Під генетичною пам'яттю розуміють здатність «пам'ятати» те, чого пам'ятати ніяк не можна, те, чого не було в безпосередньому життєвому досвіді, в реальному бутті індивіда. Ще її називають «пам'яттю предків», «пам'яттю роду» і т.д. Вона знаходиться десь на завітках пам'яті, в далеких куточках підсвідомості, у сфері відчуттів. Вона іноді впливає із підсвідомості й викликає неясні образи, враження та відчуття.

Генетична пам'ять допомагає Ліні Костенко осмислити історію України у багатьох поезіях, в історичних романах у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко». Суспільні події, історичні катаклізми, особисті катастрофи впливають на формування складної світоглядної структури у свідомості поетеси. Ліну

Костенко хвилює хід історії, який вона не в змозі зупинити, – політичні баталії, що пошматували Україну, спотворили душу й обличчя народу, голодомор, війна, які не змогли знищити волелюбність та принизити національну гідність українців.

В одному з недавніх інтерв'ю Ліна Костенко вкотре підкреслила, що їй, як і завжди, «добре в історії», але відчувається «чужою в сьогоденні»:

Прости мені, мій змучений народі,
Що я мовчу. Дозволь мені мовчати
Бо ж сієш-сієш, а воно не сходе
І тільки змії кубляться й сичать [12].

Історію нашого народу – в особистостях, масштабних подіях, сумних поразках, братовбивстві й надзвичайній звитязі, перемогах і поразках – поетеса втілювала протягом тривалого часу у своєрідному, за словами авторки, «проекті», у якому наше минуле поєднано в цілісну картину «золотою ниткою пам'яті» [12].

Ліна Костенко утверджує мотиви історичної минувшини в своїх творах, чим впливає на усвідомлення українців як нації. На її думку, українці – це нація, що «її віками витісняли з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні витрати самого національного генотипу» [9, с. 17].

Письменниця наголошує, що «образ її спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, але відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно могла б знівелюватися й зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі, у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства. Фантом Європи, що лише під кінець століття почав набувати для світу реальних рис. Вона чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців. Неврастеніків просять не турбуватися» [9, с. 7]. Вона вбачає причину негараздів українського буття у відсутності єдності української нації, спровокованої якраз національним індивідуалізмом.

З-поміж минулих віків поетесу чи не найбільше ваблять княжі часи – епоха Київської Русі. Майже завжди поштовх для поетичного роздуму дають їй саме драматичні, а то й трагічні моменти в житті народу.

Історичний роман «Берестечко» розповістує про драматичну долю і діяльність Богдана Хмельницького. Ліна Костенко глибоко проникає у внутрішній світ Хмельницького, травмованого поразкою 1651 року під Берестечком очолюваного ним війська:

От ми такі і є в очах всієї Європи –
козако, чернь, поспільство для ярма.
Ізгої, бидло, мужики і хлопи,
в яких для світу речників нема [8, с. 85].

Ліна Костенко наділяє свого героя здатністю бачити крізь віки, критично оцінювати здобутки й вади свого народу, не ідеалізуючи його. У романі авторка наголошує, що кожен народ має посісти своє місце у світі і світовій історії, що кожен народ репрезентується світовій спільноті видатними постатями, героями, митцями, які стали фундаторами своєї держави. Що ж до України, то устами головного героя Ліна Костенко промовляє:

Вмирати вмієм, по степах гасати.
але себе не вмієм написати.
У цій страшній великій боротьбі
не вмієм так сказати о собі,
щоб світ здригнувся, і на всі віки
були преславні наші козаки –
як ті Ахілли і як ті Геракли.

На це у нас щось розуму забракло [8, с. 118].

Кожна фраза, кожний рядок роману здається ніби викарбуваним діагнозом нашому хворому суспільству:

Бо поки ми тут про свободу мимрили,
то інші вже свободу здобули.
А ми усе співаєм, як ми вимерли
Або як нас в неволю продали [8, с. 119].

Якщо в цивілізованій Європі глибоко шануються герої, які в часи історичних зрушень очолюють народ і стають його гідними речниками, то в нас:

І де той геній, до народу дбалий,
щоб розбудив наш умисел оспалий?!
І не нікчемним словом, що як нежить,
А як народу гідному належить! [8, с. 119].

Герой роману впевнений, що якби і він «мав при собі гроно найвченіших мужів, піїтів і музик, якби і при ньому були «все люди грамотні і терті», то і світ би сприймав нас по-іншому. І пояснює:

А наше слово дожило до смерті,
але для світу й досі ще не є [8, с. 119].

Потім цілком слушно Ліна Костенко зауважує, що, можливо, не тільки самі українці в цьому винні, «може, трохи світ недочува», бо не всі це бажають чути:

Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те [8, с. 119].

Письменниця хоче показати, що шлях її народу позначений якимсь прокляттям, це шлях без кінця і без краю, це ніби ходіння по всіх колах пекла, це шлях до свободи і незалежності, такої манливої і в той же час недосяжної. Берестечко – це епіцентр подій. Тих, що відбувалися в минулому і що чекають на Україну в майбутньому. І саме ця поразка була першою в ряді перемог, яка і змусила вже звиклого перемагати гетьмана замислитись над причинами помилок, які привели до такого становища:

Поразка – це наука.
Ніяка перемога так не вчить [8, с. 119].

Саме в цих словах і сформульований лейтмотив роману «Берестечко». Під кінець твору стає зрозуміло, що головний герой тут – не Богдан Хмельницький, а сама Україна і її доля на різних витках історії:

І вже ногою бувши в стремені,
Я нахилився до своєї Долі.
Я їй сказав: – Чекай в Чигирині.
Ми переможемо. Не такі ми й кволі.
Не допускай такої мислі,
Що Бог покаже нам неласку.
Життя людського строки стислі.
Немає часу на поразку [8, с. 157].

Поразка під Берестечком у романі з історичної події переросла в «синдром Берестечка», який супроводжує весь історичний розвиток української державності. Саме з «синдромом Берестечка» пов'язує Ліна Костенко концепцію національної історії.

Осягнення уроків минулого рідного та інших народів відбувається у віршах «Місто Ур», «Плем'я Тода», «Циганська муза», наповнюючи ці твори притчевістю, надаючи їм всезагального звучання. Образ давнього міста Ур сприймається як дикий, не сумісний зі здоровим глуздом:

А ти, пихате і речисте,
по груди вгрузло у сміття [8, с. 360].

Народ, який пережив війни, землетруси і власноруч засипав сміттям пам'ять про своїх предків, їх кладовища, культуру, багату на славні події історію, втрачає гідність – людську, національну, будь-яку взагалі, стає «духовно бездомним [4, с. 275]». Вірш має ще й важливу підтекстову лінію, завдяки якій асоціюється з Україною не лише спільною буквою «У» в географічній назві, а й використанням теперішнього часу замість минулого в останній строфі:

... Ідуть роки. Ідуть століття.
Хтось щось руйнує,
Хтось і створює.
А місто Ур зсипає сміття,
зсипає сміття на свою історію [8, с. 360].

Бездомними, є і кочові цигани:

Ми плем'я. Ми горох. Ми котимось по світу.

Там пригорща. Там жменя. А кореня – ніде [8, с. 402].

Цей народ постає в образах вітру і туману, у нього немає причалів. Будь-яке місто для циган чуже, їхній простір – дорога, порожнеча. Трагедія концентрується у формулі «кореня ніде». Пам'ять, цвинтар, слово, гордість – усе, що уособлює простір для збереження культури народу, відсутнє.

Ліна Костенко неординарно підходить до трактування історичних постатей, вона знімає з них ореол романтичного прославлення і показує їх як живих осіб з їх душевними болями і ранами, стражданнями і переживаннями. Водно-

час в образах діячів давньоруської доби можемо простежити алюзію на сучасників. Г. Жуковська зазначає: «Одним із основних джерел творчості Ліни Костенко є національна історія. У віршах «Древлянський триптих», «Горислава Рогніда», «Князь Василько», «Чадра Марусі Богуславки» тощо авторка оцінює події минулого, руйнуючи усталені, популярні міфи та підриваючи благоговіння до історичних осіб. Ідеалізовані постаті в історіософських візіях поетеси втрачають свою велич і ореол таємничості, створений навколо них своєрідною історією» [2, с. 6].

Тематика та сюжет «Древлянського триптиха» паралельно ведуть читача між двох світів – на постійному зіставленні прадавньої історії, народних звичаїв, повір'їв із сучасними деталями. Насправді твір присвячений Україні, а точніше – Полісся, давній древлянській землі з її старовинним, спаленим Ольгою містом Іскоростенем. Три частини поезії передають відчуття автором трагедії нашого народу.

Якщо перша частина триптиху – своєрідна замальовка природного середовища, у якому жили древляни, то друга – історичний екскурс. Ліна Костенко по-своєму, але з погляду традиційного вивчення історії, тлумачить вбивство князя Ігоря волелюбними древлянами: «Та він же їх так примучив, що сил не було терпіти!» [8, с. 411].

Третя частина «Древлянського триптиху [8, с. 415]», – детальний опис пожежі у древлянській землі. Ліна Костенко з точністю літописця відновлює усі події. Інтерпретація спалення Іскоростеня спричинена прагненням залучити читачів до пошуку правди про історичне минуле. Стративши князя-кривдника, древляни сплять, не відчуючи наближення біди: «А вже земля древлянська рве на собі вогненні коси!» [8, с. 415].

У творі генетична пам'ять поетеси, її прапам'ять на рівні підсвідомості, інтуїції перетворюються в поезії в суцільну картину національного часопростору. Адже в аспекті історизму, поетеса намагається довести важливість існування древлян на Поліссі. А для Ліни Костенко – це заслуга не лише поета, а й історика-аналітика, який вправно проводить історичні паралелі, знаходить аналогії між подіями різних часових пластів.

Ліна Василівна не приховує, що використаний нею історичний сюжет – це її особистий біль:

«У древлянському лісі на пні сиділа Історія.

А я шукала опеньки, на неї там набрела» [8, 416].

У поезії «Горислава-Рогніда» взято за основу історичний факт – спалення князем Володимиром Полоцька і поневолення дочки полоцького князя Рогніди. У формі монологу, зверненого до Рогніди, лірична героїня висловлює своє ставлення до відомої історичної події загалом і до Горислави зокрема.

Висновки. Життя і творчість Ліни Костенко тісно переплелись з історією і культурою України, заради якої вона жила і творила. Безперечними у поезії поетеси є риси національної свідомості, національних цінностей – добра, справедливості, щедрості, таланту, любові до землі, до праці, народні традиції, віра, релігія.

Ліна Василівна всіма порухами і почуваннями своєї душі моделює національний часопростір, адже вона на генетичному рівні володіє «родовою пам'яттю», прапам'яттю своїх предків. Її національний хронотоп – це те, що у її серці, в пам'яті і прапам'яті, в свідомості і підсвідомості; батьківщина для поетеси – це складна духовна, релігійна, філософська структура.

Поетеса поринає у світ історично-культурних епох минулого, переносить у сьогодення злети й падіння, перемоги й поразки історичних діячів, щоб застерегти нащадків від помилок у майбутньому.

Summary. Skobina O. The historical motives in poetry by Lina Kostenko. The article raises problems connected to the sphere of national memory and identity in the poetry of Lina Kostenko. In the texts the artistic realization of the national code of Ukrainians is explored. The theoretical paradigm of «memory of the genus», «memory of the nation» is analyzed. In the poetry of Lina Kostenko the events of the recent and distant past are understood.

The peculiarity of poetic word of Lina Kostenko in the aspect of displaying the historical past has been explored. The theme of national identity, historical and individual memory as a transfer of experience and information of «past reality» is highlighted. The connection of the writer's internal problems

with the phenomena of culture of the past and the present is highlighted. The historical path of her nation, sources of its spirituality

Key words: national memory, national identity, race, nation, people, memory, history, past, reality.

Список використаної літератури

1. Барабаш С. Поетична історіософія Л. Костенко: безсмертя Духу / С. Барабаш – Кіровоград, 2003. – 79с.
2. Жуковська Г. М. Проблема історичної пам'яті у творчості Ліни Костенко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філ. наук: 10.01.01 «Українська література» / Г. М. Жуковська. – Київ , 2001. – 19 с.
3. Жулинський М. Лицарство духа : [про творчість Ліни Костенко] / М. Жулинський // Вітчизна. – 2000. – № 3-4. – С. 2-5.
4. Кісь Р. Глобальне – національне – локальне (соціальна антропологія культурного простору) / Р. Кісь – Львів : Літопис, 2005. – 300 с.
5. Ковалевський О. Ліна Костенко: нарис творчо-світоглядної біографії / О. Ковалевський – Харків : Прапор, 2004. – 192 с.
6. Ковальчук О. Життя як прозріння (Ліна Костенко – «Вже почалось, мабуть, майбутнє») / О. Ковальчук // Українська мова та література. – 1998. – С. 48.
7. Коляда Т. Віртуальна дійсність в поезії Ліни Костенко / Т. Коляда // Світо-Вид. – 1996. – Ч. 3. – С. 132-134.
8. Костенко Л. Вибране / Л. Костенко – Київ : Дніпро, 1989. – 559с.
9. Костенко Л. Гуманітарна аура нації (або «Дефект головного дзеркала») / Л. Костенко // Хортиця. – 2001. – №1. – С.8-18.
10. Макаров А. Історія – сестра поезії: до портрета Ліни Костенко / А. Макаров // Українська мова і література в школі. – 1980. – № 10. – С. 24-38.
11. Мариняк Р.С. Історіософія поезії Ліни Костенко:автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філ. наук: 10.01.01«Українська література» / Р. С. Мариняк. – Харків, 2005. – 19 с.
12. Романенко В. «Л. Костенко: Всяка наволоч український народ принижує, а він десь загубив свою відпорність» / В. Романенко// [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/339584-lina-kostenko-vsyaka-navoloch-ukrajinskiy-narod-prinijue-a-vin-des-zagubiv-u-sobi-vidpornist>.

13. Сафонова А. Особливості поетичного стилю Ліни Костенко / А. Сафонова // Дивослово. – 2002. – № 3. – С. 30-41.
14. Слабошпицький М. Ліна Костенко / М. Слабошпицький // Історія української літератури ХХ століття. У. 2 кн. Кн. 2. Друга половина ХХ століття : підручник / за ред. В. Г. Дончика. – Київ : Либідь, 1998. – С. 120-125.
15. Шацька Барбара. Минуле – пам'ять – міт / Барбара Шацька – Чернівці: Книги – ХХІ, 2011. – 248с.

Одержано редакцією – 22.09.17
Прийнято до публікації – 28.09.17